

Kétszáz éves a kanti kriticismus

Ha a filozófia szeret évfordulókat ünnepelni, ez történeti lényegéből fakad. Nagy filozófiai tetteket az eltelt idő távlatából szemlélni, azokat saját korunk gondolatvilágából megérteni és megint a jelenben értékelni: nem az elmélet pusztá ceremóniája ez, hanem a történeti önvizsgálat olyan aktusa, mely mindig tanulságokkal szolgál. És kevés filozófiatörténeti téma szükségesli annyira az újbóli marxista feldolgozást, mint Kant műve. Engels a proletariátusban látta a klasszikus német filozófia örökösét, így Kant örökösét is, de hogy milyen jogon, az kurrens Kant-értelmezéseink félhomályánál a legteljesebb sötétben marad. Lukács zseniális elemzései, melyekkel annak idején a kanti törekvések relevanciájára figyelmeztetett, elvértve követőkre találtak ugyan, maradandó Kant-érdeklődést azonban nem hagytak maguk után; Max Adler szerencsétlen kísérlete a transzcendentálfilozófia szocialista asszimilációjára pedig csak elrettentő példaként szolgálhatott. Ami a kifejezetten kantiánus filozófiákat illeti, a Kant-örökség ezekben alapvetően formális, külsőleges. Egyáltalán: a polgári kommentár-irodalomnak szinte egészével kapcsolatban elmondható, hogy az értelmezések egymást követő hullámai a kanti filozófiára csupa idegen hordalékot raktak; hogy az eredeti gondolatok az egyetértő vagy kritikai magyarázatoktól már-már nem is láthatók. Kant metafizika-kritikája általában, és nevezetesen idealizmus-kritikája, nagyrészt hatástalan maradt; tárgykonstitúció-elméletét biológiaivá, vagy pedig, csakúgy mint etikáját, a terméketlenségig formálissá tették. Tényleges történeti hatást gyakorolt viszont az *antinómia-tan*, azokra a gondolkodókra tudniillik, akik a kanti filozófiának nem fogalmi lecsapódásaihoz, hanem valóságos alapproblémáihoz nyúltak vissza. *Hegel* és *Marx* számára a *transzcendentális dialektika* és egyáltalán: a kanti konstrukciók állandó *kettéhasadása* olyan emberi-történelmi szituáció világos filozófiai kiegészülését jelentette, melyben az individuum, szükségképpen és minden vonatkozásban, ellentmondó meghatározottságok tragikus aggregátumává esik szét. Hegel és Marx a legvalódibb értelemben, tudniillik *történeti* értelmezésben tették fel az antinómia-kérdést. A kimondottan kantiánus áramlatokban ezzel szemben csaknem teljesen elsikkadt, még formálisan is, a transzcendentális dialektika. Ami pedig az apriorizmus-problémát illeti, itt is csak a marxi és a Marx által megőrzött hegeli gondolatok – nevezetesen az emberi érintkezés tárgyiasulását, a nyelvet, a munkaeszközöket, az intézményeket a vizsgálódás középpontjába állító *objektíváció-elmélet* – jelölik ki az átfogó értelmezés és megoldás irányát. „Kantot megérteni annyi, mint túlmenni rajta” – írta Windelband, és igaza volt; de a kantiánusok soha nem értették meg Kantot.

Kant-képünk mindenoldalúan kidolgozatlan. A marxista Kant-kutatás korántsem tanúskodik azonban olyan lendületről, mint amilyenre, ilyen körülmények között, szüksége volna. A *Világosság* szerkesztősége örömmel, s a Kant-problematika tudatosításának reményében ragadja meg a kínálkozó jubileumot: kétszáz évvel ezelőtt, 1772. február 21-én íródott Kant Marcus Herz-hez intézett nevezetes levele, melyben elő-

szőr található a „kritikai fordulat” többé-kevésbé világos jelzése, és mely levelet, éppen ezért, a Kant-komentátorok a kriticismus születési helyének szeretnek tekinteni. Az évforduló alkalmából Mellékletünkben először magát a levelet közöljük, Vidrányi Katalin fordításában s a szükséges jegyzetekkel, majd több Kant-elemző tanulmányt. Munkácsy Gyula a prekritikai és kritikai korszakok összefüggésének néhány kérdését tárgyalja, különös tekintettel az antinómia-problémára; Nyíri Kristóf a kanti apriorizmus értelmezésének néhány vonatkozását vizsgálja; Papp Zsolt a kanti történetfilozófia lényeges, eddig többnyire észrevétlenül maradt szempontjaira hívja fel a figyelmet; Vidrányi Katalin pedig azt az állítást fogalmazza meg, hogy a három Kritika kifeszítette rendszerben Kant késői művei nem helyezhetőek el, s egy a kritikai fordulat utáni, *második* fordulat kimutathatósága mellett érvel.